

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αλλάζοντας τον χάρτη
Ζητήματα μετονομασιών
στη Μεσόγειο,
19ος-20ός αιώνας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ	9
ΜΕΡΟΣ Α΄	
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	
DIMITRIS DIMITROPOULOS – ELENI KYRAMARGIOU – YANNIS PAPAΚONDYLIS	
New names – New map: renaming settlements in Greece, 1831-2011	19
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ	
Από την Πιάδα στη Νέα Επίδαυρο μέσω Πεδιάδος.	
Η πρώτη μετονομασία οικισμού στο ελληνικό κράτος	29
ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΦΕΣΤΑΣ	
Οι γεωγραφίες των μετονομασιών: Οι μετονομασίες οικισμών στο νομό Μεσσηνίας 19ος-20ός αιώνας	53
ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ	
«...περί αποκαταστάσεως της ιστορικής ακριβείας εν τη τοπωνυμία της χώρας ταύτης...» ή ο εξελληνισμός των τοπωνυμίων της Θράκης, 1919-1941	97
ΕΛΕΝΗ ΚΥΡΑΜΑΡΓΙΟΥ	
Νέοι κάτοικοι – Νέα ονόματα: Οι μετονομασίες των οικισμών μετά την προσφυγική εγκατάσταση στη Μακεδονία, 1922-1928	127
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ	
«Νέοι» οικισμοί στο ελληνικό κράτος: εντοπισμός, καταγραφή, ερωτήματα	157

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΕΙΤΟΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

EMIDIO DE ALBENTIS

The study of name changes of Italian Municipalities from the
Italian Unification to the end of 2014: the reasons for a project 177

FRANCESCO SCALORA

Ζητήματα εξιταλισμού των γεωγραφικών ονομάτων
στα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα (1912-1943) 197

ΔΩΡΗΣ Κ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ

Απ' το αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου στο «αυθαίρετο»
των μετονομασιών 243

ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ζητήματα μετονομασιών των ελληνικής προέλευσης τοπωνυμίων
στα Μικρασιατικά παράλια 259

JOOST JONGERDEN

Transforming the rural and nationalizing populations in Turkey 297

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΤΗ

Μετονομασίες τοπωνυμίων στην Τουρκία: Σχόλια στη νεότερη
βιβλιογραφία 321

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Από την Πιάδα στη Νέα Επίδαυρο μέσω Πεδιάδος.
Η πρώτη μετονομασία οικισμού στο ελληνικό κράτος

Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος

Επειδή η Πεδιάς εχρημάτισε το μέρος εις το οποίον οι πληρεξούσιοι παραστάται των ελευθέρων επαρχιών της Ελλάδος συναχθέντες εσύστησαν την προσωρινήν διοίκησιν της πατρίδος·

Επειδή εν τη Επιδαυρίδι πλησιεστάτη είναι προς την αρχαίαν πόλιν Επίδαυρον·

Επειδή δίκαιον αι επερχόμεναι γενεαί τόσο των Πεδιαδιτών όσο και των άλλων Ελλήνων να μην λησμονήσωσι τον τόπον της Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως·

Το Βουλευτικόν σώμα εθεσπίσατο και το Εκτελεστικόν επεκύρωσε τάδε

α' Η Πεδιάς να ονομασθή Νέα Επίδαυρος

β' Η Νέα Επίδαυρος να ονομασθή πόλις και εις αριθμόν των πόλεων να καταριθμηθή.

γ' Οι πολίται Επιδαύριοι να μην υπόκεινται εις την αποδεκάτωσιν· η εξαίρεσις δε αύτη να περιορίζεται εις όσα μόνον ευρέθησαν έχοντες κτήματα κατά τον Μάρτιο μήνα του ακακ' έτους.

δ' Οι Μινίστροι των Εσωτερικών και της Οικονομίας να ενεργήσωσι τον παραόντα νόμον.

Εν Κορίνθω, τη θ' Μαΐου 1822

Ο Αντιπρόεδρος του Βουλευτικού

Σωτήριος Χαραλάμπης

Προσυπογράφεται ο Πρώτος Γραμματεύς του Βουλευτικού

Επικυρούται

Α. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος [του Εκτελεστικού]

Ο Μινίστρος Αρχιγραμματεύς της Επικρατείας και
των Εξωτερικών Υποθέσεων

Θ. Νέγρης

Το παραπάνω κείμενο είναι ο υπ' αρ. 15 νόμος του ελληνικής διοίκησης, που ψηφίστηκε από το Βουλευτικό και επικυρώθηκε από το Εκτελεστικό στις 9 Μαΐου 1822, δεκατέσσερις μήνες μετά την Επανάσταση του 1821 και λίγες μέρες μετά την ολοκλήρωση της Α' Εθνοσυνέλευσης.¹ Το νομοθέτημα αυτό αποτελεί και την πρώτη επίσημη πράξη μετονομασίας οικισμού του ελληνικού κράτους. Το σκεπτικό και η αιτιολόγηση της μετονομασίας, οι συνθήκες που αυτή συνέβη, η προϊστορία της ενέργειας και η μετέπειτα τύχη της αλλαγής του ονόματος του οικισμού, όπως και των συνοδευτικών σε αυτήν ρυθμίσεων, αποδίδουν καταρχήν την ιδιαιτερότητα του τόπου, μιας και αυτός σχετίζεται τόσο στενά με τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Ταυτόχρονα όμως σηματοδοτεί την απαρχή μίας πρακτικής, που απέβλεπε στην αλλαγή, προσαρμογή και ενσωμάτωση του χώρου στις ανάγκες του νέου κράτους, το εναρκτήριο λάκτισμα ενός αγώνα προσαρμογής του χάρτη στις εθνικές προτεραιότητες, μέσω του γλωσσικού ευπρεπισμού και της απαλοιφής ενοχλητικών ιχνών της μακράς διαδρομής της ιστορίας του τόπου.

Η Πεδιάδα/Πιάδα που μετονομάστηκε σε Νέα Επίδαυρο είναι ένα χωριό της σημερινής περιφερειακής ενότητας –νομού μέχρι το 2010– Αργολίδας, κτισμένο σε υψόμετρο 87 μέτρων στο εσωτερικό ενός απότομου βραχώδους λόφου. Βρίσκεται κοντά στη ακτή αν και δεν έχει οπτική επαφή με τη θάλασσα. Ο Αντώνιος Μηλιαράκης, καλός γνώστης του τόπου, το 1886, σε μια εποχή δηλαδή που το τοπίο έχει παραμείνει σχεδόν αναλλοίωτο από τα χρόνια της Επανάστασης, μας χαρίζει μία αναπαράσταση του οικισμού: «Η κωμόπολις αυτή οικουμένη υπό 1.116 ψυχών είνε μεσόγειος, κειμένη υπό των μεσημβρινών υπωρειών υπερκειμένης βραχώδους ακροπόλεως, ης πάσαν

1. *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας* [στο εξής: Α.Ε.Π.], τ. 1, Αθήνα 1857 (επανέκδοση Αθήνα 1971), σ. 169 και Γεώργιος Δ. Δημακόπουλος, «Ο κώδιξ των νόμων της ελληνικής επαναστάσεως 1822-1828. Η νομοθετική διαδικασία, τα κείμενα των νόμων», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 10-11 (1963-1964), Αθήνα 1966, σ. 92-93, όπου και καταγραφή της διαδικασίας ψήφισης των νόμων κατά την περίοδο αυτή (σ. 44-47). Το κείμενο του νόμου σώζεται και σε χειρόγραφα, που υπογράφονται από τον Πρόεδρο του Εκτελεστικού Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, με ταυτόσημο κατά τα λοιπά περιεχόμενο: Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), Αρχείο Μινιστέριου/Γραμματείας/Υπουργείου της Θρησκείας και Παιδείας (περιόδου Αγώνος), φ. 1B, έγγρ. 237 και ΓΑΚ, Αρχείο Εκτελεστικού (περιόδου Αγώνος), φ. 1, έγγρ. 28, λήψη 42 (η λήψη και εδώ και στις παραπομπές που ακολουθούν σε υλικό από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) αναφέρεται στον αντίστοιχο αριθμό που δίδεται στο τεκμήριο στην ψηφιακή πλατφόρμα *Αρχειομνήμων* <http://arxiomnimon.gak.gr/index.html>). Όλες οι παραπομπές στα Α.Ε.Π. εντοπίστηκαν από την ψηφιακή εφαρμογή <https://paligenesia.parliament.gr/> της Βιβλιοθήκης της Βουλής και ακολουθήθηκε η εκεί αρίθμηση των τόμων.

την υψηλήν ράχην περιστρέφει φρούριον βυζαντινών και φραγκικών χρόνων. Απέναντι της ακροπόλεως ταύτης υφούται μακρός βουνός, υψηλός και δασώδης, ο Άκρος, ούτω δε η κωμόπολις είναι εσφιγμένη μεταξύ δύο βουνών. Έχει 170 περίπου οικίας κεραμοσκεπείς, πενιχράς εξωτερικής και εσωτερικής διασκευής, οδούς δε στενάς και σχολιάς. Εις έν των άκρων της κωμοπόλεως υφούται πύργος φραγκικός. Εν γένει δε η όψις της κωμοπόλεως και η υπερκειμένη ακρόπολις μαρτυρούσι την μεσαιωνικήν αυτής κτίσιν. [...] Κάτω της κωμοπόλεως Πιάδας προς Ανατολικά εκτείνεται ικανώς μακρά πεδιάς, χθαμαλή παραλία αναστομουμένη εις τον ομώνυμον όρμον, πάσα κατάφυτος εκ λεμονεών κυρίως, ελαιών και κήπων, διαρροεμένη υπό ποταμίου ρείθρου».²

Τα ορατά κατάλοιπα της βυζαντινής και κατόπιν φραγκικής οχύρωσης που επισημαίνει ο Α. Μηλιαράκης επιβεβαιώνονται και από γραπτές πηγές.³ Κάστρο με αντίστοιχο οικιστικό πυρήνα μνημονεύεται σε λατινικής ή βενετικής προέλευσης τεκμήρια: το παλαιότερο του έτους 1342, και μεταγενέστερα του πρώτου μισού του 16ου αιώνα.⁴ Η Πιάδα εμφανίζεται επίσης σε οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα από τα μέσα του 16ου αιώνα και εξής, χωρίς σταθερότητα στη διοικητική της υπαγωγή, αφού άλλοτε εντάσσεται στον καζά της Κορίνθου και άλλοτε σε εκείνον του Ναυπλίου.⁵ Στα παρένθητα χρόνια της βενετικής κυριαρχίας, ο οικισμός στην απογραφή του 1700 εμφανίζεται να ανήκει διοικητικά στο *Giurisdizione di*

2. Αντώνιος Μηλιαράκης, *Γεωγραφία πολιτική νέα και αρχαία του νομού Αργολίδος και Κορινθίας*, Αθήνα 1886, φωτομηχανική ανατύπωση Αθήνα 1995, σ. 81-82. Με ανάλογο τρόπο περιγράφει τη θελκτική τοποθεσία που είναι κτισμένος ο οικισμός, το εσωτερικό του χωριού και τις ασχολίες των κατοίκων ο Buchon που επισκέφτηκε την περιοχή το 1841, βλ. Jean Alexandre Buchon, *La Grèce Continentale et la Morée*, Παρίσι 1843, σ. 370-372.

3. Βούλα Κόντη, «Συμβολή στην ιστορική γεωγραφία του νομού Αργολίδας», *Σύμμεικτα* 5 (1983), σ. 185-186.

4. Βλ. Jean Alexandre Buchon, *Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*, τ. 1, Παρίσι 1845, σ. 66· Konstantinos Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce*, τ. 4, Παρίσι 1882, σ. 204 και τ. 6, Αθήνα 1884, σ. 253· πρβλ. και Μηλιαράκης, *Γεωγραφία*, σ. 81, 97.

5. Seyyed Mohammad Taghi Shariat-Panahi, «Demography, Economy and Settlements: The life of the common people in Ottoman Corinthia», Seyyed Mohammad Taghi Shariat-Panahi (επιμ.), *Ottoman Corinthia*, χ.τ. 2015, σ. 21-22. Στο προγενέστερο φορολογικό κατάστιχο του 1460-1463 δεν εντοπίζεται οικισμός με το όνομα αυτό, προφανώς γιατί ανήκε στις περιοχές της περιφέρειας του Ναυπλίου, που δεν είχε ακόμη καταληφθεί από τους Οθωμανούς, βλ. σχετικούς καταλόγους Georgios C. Liakopoulos, *A Study of the Early Ottoman Peloponnese in the Light of an Annotated edition princeps of the TT10-1/14662 Ottoman Taxation Cadastre (ca. 1460-1463)*, Λονδίνο 2019, σ. 37-210.

Porto Porro με πληθυσμό 67 οικογενειών (255 κατοίκων).⁶ Περιηγητές που επισκέφτηκαν την περιοχή τον 18ο αιώνα και στην προεπαναστατική περίοδο καταγράφουν την ύπαρξη του χωριού και θαυμάζουν τη φυσική διαμόρφωση.⁷ Ο συνδυασμός αυτός των σπιτιών του χωριού με την επιβλητική παρουσία των φρουριακών ερειπίων αποτυπώνεται και στη σχεδιαστική αναπαράσταση που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Έντουαρντ Ντόντουελ (Edward Dodwell), που εκδόθηκε το 1819.⁸

Το χωριό της Πιάδας, στην έκδοση του Edward Dodwell, *A classical and topographical tour through Greece, during the years 1801, 1805, and 1806*, Λονδίνο 1819.

Στην καταγραφή του πληθυσμού που επιχειρείται στα καποδιστριακά χρόνια ο οικισμός φέρεται να κατοικείται από 121 οικογένειες, αριθμός που επαναλαμβάνεται –πιθανότατα αντιγράφεται– και στα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει η γαλλική επιστημονική αποστολή στην Πελοπόννησο.⁹ Είναι δη-

6. Βασίλης Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας*, (μετάφραση) Χριστίνα Αγριαντώνη, (ανατύπωση) Αθήνα 1987, σ. 247, 294.

7. William Gell, *Itinerary of the Morea*, Λονδίνο 1817, σ. 203· Edward Dodwell, *A classical and topographical tour through Greece*, τ. 2, Λονδίνο 1819, σ. 289-290.

8. Dodwell, *A classical and topographical tour*, τ. 2, σ. 289, ένθετη γκραβούρα.

9. Βλ. αντιστοίχως Κώστας Δαφνής (επιμέλεια), *Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια*, τ. 8, Κέρ-

λαδή ένα χωριό κοντά στο μέσο όρο των οικισμών της Πελοποννήσου που σύμφωνα με τα τεκμήρια αυτά κινείται περί τις 121 οικογένειες· οπωσδήποτε όμως τα πληθυσμιακά δεδομένα δεν δικαιολογούσαν την αναβάθμισή του χωριού σε πόλη, μια απόφαση που είχε χαρακτήρα τιμητικό και πολιτικό.¹⁰

Άποψη του χωριού της Νέας Επιδαύρου (φωτογραφία: Αθηνά Χατζηδημητρίου).

Η σύνδεση με τα αρχαιοελληνικά κατάλοιπα και η ανάδειξη της γειννίας με τον αρχαιολογικό χώρο της Επιδαύρου είναι μία πρωτοβουλία εκ των υστέρων· μια πράξη δηλαδή που επιδίωκε να περιβάλλει με την αίγλη της κλασικής αρχαιότητας τον τόπο σύστασης της νέας, ελληνικής διοίκησης. Πριν τη διεξαγωγή της εθνοσυνέλευσης όμως, η επιλογή της Πιάδας ως κατάλληλου χώρου φαίνεται ότι υπάκουσε σε άλλα κριτήρια. Άλλωστε δεν υπήρξε η πρώτη επιλογή. Οι αντιπρόσωποι είχαν προσκληθεί και συγκεντρωθεί στο Άργος στα μέσα Δεκεμβρίου 1821, σε μια ατμόσφαιρα έντονων αντιπαραθέσεων και ανησυχίας που είχε επιταθεί από πρόσφα-

κυρα 1987, σ. 243· Jean-Baptiste-Geneviève-Marcellin Bory de Saint-Vincent (επιμ.), *Expédition Scientifique de Morée, Section des Sciences Physiques, Géographie*, τ. 2, μέρος 1, Παρίσι 1834, σ. 67.

10. Τα πληθυσμιακά αυτά στοιχεία έχουν συγκεντρωθεί στο πλαίσιο του διενεργηθέντος με χρηματοδότηση του Κέντρου Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, έργου του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών / ΕΙΕ «Το οικιστικό δίκτυο της Πελοποννήσου στα χρόνια της Επανάστασης», το οποίο επιμελείται ο Μιχάλης Φέστας.

τη ξαφνική έφοδο της τουρκικής φρουράς του Ναυπλίου.¹¹ «Εφιλονεικήσαμε κάμποσο, πού να γενή η συνέλευσις», αφηγείται ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης,¹² τελικά όμως επικράτησε η μετακίνηση των αντιπροσώπων και σε αυτήν την επιλογή συνέτειναν το αίσθημα ανασφάλειας που υπήρχε στο Άργος από την εγγύτητα των Τούρκων και η επιθυμία των προκρίτων να συνεδριάζουν μακριά από τους στρατιωτικούς. Επιλέχθηκε έτσι ένας τόπος, ο οποίος χωρίς να βρίσκεται σε υπερβολικά μεγάλη απόσταση, παρείχε ασφάλεια, απομόνωση των πληρεξούσιων κατά τις εργασίες της εθνοσυνέλευσης, και σε περίπτωση έκτακτου κινδύνου δυνατότητα διαφυγής από τη θάλασσα στα νησιά του Αργοσαρωνικού.¹³ Η συνέλευση διεξήχθη σε ένα πλάτωμα που έχει σήμερα μετατραπεί σε πλατεία και οι πληρεξούσιοι συνεδριάζαν κυρίως σε έναν οικίσκο που διασώζεται και είναι κηρυγμένο μνημείο.¹⁴

Η επιλογή επομένως της Πιάδας δεν σχετιζόταν με την αρχαία Επίδαυρο και τις εκεί αρχαιότητες, αλλά υπήρξε παρεπόμενο της διαμάχης «πολιτικών» και «στρατιωτικών», και της επικράτησης των πρώτων που ήθελαν η εθνοσυνέλευση να γίνει σε ένα «τόπον απόκεντρον από τον κυκεώνα των στρατευμάτων, ασφαλή και ήσυχον διά να συσκέπτονται και να αεργάζωνται αταράχως».¹⁵ Στην αντίληψη μάλιστα αυτή, το γεγονός ότι ο οικισμός

11. Βλ. Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, τ. 2, Αθήνα 1954 (φωτομηχανική ανατύπωση Αθήνα 1996), σ. 138-139· βλ. επίσης Απόστολος Β. Δασκαλάκης, «Η πρώτη εθνοσυνέλευσις και το πολίτευμα της Επιδαύρου», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 16 (1966), σ. 56-60. Ο Νικόλαος Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα ήτοι Ιστορία της επανάστασης των Ελλήνων*, Παναγιώτης Φ. Χριστόπουλος (επιμ.), τ. 1, Αθήνα 2007, σ. 252-253, κάνει λόγο για σχέδιο των «ολιγαρχικών» που συνοδεύτηκε και από φήμες ότι είχε υπονομευτεί το κτίριο των συνεδριάσεων του Άργους. Ο Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, τ. 2, Αθήνα 1839, σ. 261, ομιλεί για φήμες περί φόνου των προεστών.

12. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, *Διήγησις των συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, φωτομηχανική ανατύπωση της α' έκδοσης, (επιμ.) Τάσος Γριτσόπουλος, Αθήνα 1981, σ. 88.

13. Δασκαλάκης, *Η πρώτη εθνοσυνέλευσις*, σ. 60-62· Γεώργιος Δ. Δημακόπουλος, *Η διοικητική οργάνωσις κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν, 1821-1827. Συμβολή εις την ιστορίαν της ελληνικής διοικήσεως*, Αθήνα 1966, σ. 86-87.

14. Χαρίκλεια Δημακοπούλου, «Οι ιστορικοί τόποι των Εθνικών Συνελεύσεων», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 23 (1980) σ. 89-90.

15. Κανέλλος Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Γ. Τσουκαλάς (επιμ.), *Απομνημονεύματα αγωνιστών του '21* τ. 17, [Αθήνα χ.χ.], σ. 11.

Άποψη του χώρου που πραγματοποιήθηκε η Α΄ Εθνοσυνέλευση όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα (φωτογραφία: Αθηνά Χατζηδημητρίου).

ήταν μικρός, «ανεπαρκής διά την ολιγότητα αναλόγων καταλυμάτων» και «συρροής πολλών [ανθρώπων], εν ώρα μάλιστα χειμῶνος, ανεπίδεκτος», τον καθιστούσε καταλληλότερο για τη σύγκληση της εθνοσυνέλευσης.¹⁶

Η συσχέτιση του οικισμού με την Επίδαυρο ήταν θέμα που συζητήθηκε στην εθνοσυνέλευση και υιοθετήθηκε αμέσως. Ήδη τον Φεβρουάριο του 1822 στο κείμενο που προτάσσεται του προσωρινού πολιτεύματος διακηρύσσεται ότι το ελληνικό έθνος «κηρύττει σήμεραν διά των νομίμων παραστατών του, εις εθνικήν συνηγμένων συνέλευσιν, ενώπιον θεού και ανθρώπων την “Πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και Ανεξαρτησίαν,” εν Επιδαύρω την α΄ Ιανουαρίου, έτει αωκβ΄ και α΄ έτος της Ανεξαρτησίας».¹⁷ Η πρόσδεση της

---

16. Βλ. αντιστοίχως Ιωάννης Φιλίμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της ελληνικής επανάστασεως*, τ. Δ΄, Αθήνα 1861, σ. 358, και Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της ελληνικής παλιγγενεσίας ή ο ιερός των Ελλήνων αγών*, Αθήνα 1873, σ. 250.

17. Προέρχεται από έκδοση του Προσωρινού Συντάγματος με σελίδα τίτλου: *Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος, Ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού...*, [Κόρινθος, 25 Φεβρουαρίου 1822], σ. 3, το οποίο έχει αναρτηθεί στον ιστότοπο της Βουλής των Ελλήνων <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn06.pdf> (τελευταία πρόσβαση 12-6-2020).

εναρκτήριας πράξης πολιτικής ενοποίησης του κράτους και του πρώτου συντάγματος της χώρας με έναν γνωστό και φημισμένο αρχαιολογικό χώρο,¹⁸ συνιστούσε αναμφισβήτητα ένα σπουδαίο πολιτικό κεφάλαιο για το νέο κράτος, του προσέδιδε κύρος και ιστορικό βάθος και αποτελούσε ενέργεια υψηλού συμβολισμού για το εσωτερικό, κυρίως όμως για το διεθνές κοινό και τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Η εκ των υστέρων απόδοση της ονομασίας της Επιδαύρου σε έναν τόπο που βρισκόταν σε απόσταση 20 περίπου χιλιομέτρων βορειοανατολικά του αρχαιολογικού χώρου ήταν μία ευφυής πολιτική κίνηση· άλλωστε στις περιστάσεις εκείνες το ζητούμενο δεν ήταν η γεωγραφική ακρίβεια αλλά το πολιτικό όφελος από την ταύτιση.

Παρεπόμενα του νόμου

Η επιλογή της Επιδαύρου ως του νέου ονόματος για την Πιάδα έγινε στη διάρκεια της Α΄ Εθνοσυνέλευσης, οι εργασίες της οποίας ολοκληρώθηκαν στις 15 Ιανουαρίου 1822.¹⁹ Η ψήφιση όμως στις 9 Μαΐου του ίδιου έτους του σχετικού νόμου, με τον οποίο η μετονομασία καθίσταται επίσημη πράξη της Διοίκησης που μόλις είχε αναλάβει καθήκοντα, είναι αποτέλεσμα πίεσης που άσκησαν οι κάτοικοι του χωριού. Αυτοί μέσω των προκρίτων τους φέρονται να υιοθετούν ασμένως τη μετονομασία, ζητούν όμως να συνδυαστεί με μέτρα ειδικής, ευνοϊκής αντιμετώπισης του τόπου τους, τα οποία, καθώς ισχυρίζονται, είχαν αποφασιστεί στην εθνοσυνέλευση. Έτσι, στις 27 Φεβρουαρίου 1822 τέσσερις πρόκριτοι του χωριού, που υπογράφουν ως «ταπεινοί έφοροι της Νέας Επιδαύρου», αποστέλλουν στον Υπουργό Εσωτερικών έγγραφο, όπου, αφού σημειώνουν ότι «διά θεϊκήν χάριν η πατρίς μας ηξιώθη παρ' ελπίδα την Εθνικήν Συνέλευσιν», υποστηρίζουν:

[...] η υπερτάτη Διοίκησις τότε, δι' ευσπλαχνίαν, συμπάθειαν και μνημόσυνον αιώνιον αυτού του ιερού κατορθώματος, εχάρισε πατρικώς προς ημάς τα ευπειθέστατα και ευγνώμονα τέκνα της διά παντός την δεκατιάν των ιδιοκτημάτων μας εισοδημάτων όπου κατ' έτος θέλει κάμνομεν, προστάζουσα εν ταυτώ ότι η πρότερον Πιάδα να επονομασθή Νέα Επίδαυρος, συμπερι-

18. Βλ. σχετικές αναφορές περιηγητών Ρόζα Προσκυνητοπούλου, *Αρχαία Επίδαυρος. Εικόνες μίας αργολικής πόλης από την προϊστορική εποχή έως την ύστερη αρχαιότητα*, Αθήνα 2011, σ. 30-33.

19. Επίδαυρο ονοματίζουν τον τόπο που συνεδριάζουν οι πληρεξούσιοι της Ανατολικής και Δυτικής Χέρσου Ελλάδος στις 11 Ιανουαρίου 1822, ένδειξη, νομίζω, της συζήτησης που έχει υπάρξει για το θέμα· Α.Ε.Π., τ. 9, Αθήνα 1976, σ. 59.

λαμβάνουσα και άλλα τέσσερα των συμμεωτινών χωρίων εκείνων οπού ο ορισμός της ευσπλαχνίας της διατάξη, και να μείνη εις το εξής επαρχία χωριστή με τα αυτά προνόμια και χρέη των άλλων επαρχιών της Ελλάδος.

Οι πρόκριτοι ζητούν να υπάρξει ειδικό θέσπισμα για την υπόθεσή τους, «προς πληροφορίαν των απάντων και προς ασφάλειά των ικετών της [Διοικήσεως]» δηλαδή των ιδίων. Ισχυρίζονται μάλιστα ότι έχουν στείλει ήδη, πριν από αυτήν, δύο ακόμη αναφορές, όπου θέτουν το ζήτημα των οθωμανικών υποστατικών που βρίσκονταν στα σύνορα του χωριού τους, τα οποία «μερικοί από τα γειτονικά μας πέριξ χωρία να τρέχουν και να φροντίζουν, καθώς εν καιρώ του τυράννου διά τα κέρδη των». Στην ίδια αναφορά υπάρχουν και κάποιες ακόμη καταγγελίες για αδικίες που τους προξενούν γείτονες, στο γενικότερο πνεύμα του αιτήματός τους ότι, ως το χωριό που φιλοξένησε την εθνοσυνέλευση, δικαιούνται να τύχουν ιδιαίτερης φροντίδας από τη Διοίκηση.²⁰

Οι οχλήσεις αυτές των κατοίκων της Πιάδας απασχόλησαν τη Διοίκηση. Σε απάντηση του αιτήματός τους ο υπουργός Εσωτερικών Ιωάννης Κωλέττης, στις 15 Μαρτίου 1822, συντάσσει έγγραφο προς το Εκτελεστικό με τις προτάσεις του για τη διευθέτησή του ζητήματος.²¹

Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος
Ο Μινίστρος των Εσωτερικών
Και προς το Εκτελεστικόν.

Το έσω είναι αντίγραφον αναφοράς, ήτις επεδόθη εις το Μινιστέριον των Εσωτερικών παρά των Εφόρων της Πιάδος εν ονόματι όλου του χωριού. Εκ τούτου πληροφορείσθε ότι οι αγαθοί Πιαδίται απαιτούσιν εκ μεν της Σεβαστής Διοικήσεως να δώση αυτοίς όλα τα έγγραφα των, όσα διά λόγου επ' αγαθώ της πατρίδος αυτών εφήφισε με την συναίνεσιν όλων των εκεί συνελθόντων του Έθνους Παραστατών, εκ δε του Μινιστερίου των Εσωτερικών, την περί τούτων εισαγγελίαν.

Πεπεισμένος ων εγώ ότι δεν αθετώνται τα διά των χειλέων της σεβαστής Διοικήσεως εκπορευόμενα, και μάλιστα προς τους Πιαδίτας, εις το χωριόν των οποίων ήτο πεπρωμένον να κηρυχθή η ανεξαρτησία του ελληνικού έθνους, και οι οποίοι με την φιλόφρονα περιποίησην, ην έδειξαν εις τα μέλη της Συνελεύσεως, έλαβον ξενίσαντες υπό τας στέγας αυτών άπαν το έθνος, και διότι οι Πιαδίται πρώτοι έβαλον εις το κοινόν ταμείον το αργύριον της

20. Α.Ε.Π., τ. 1, σ. 421-422.

21. Α.Ε.Π., τ. 1, σ. 385-386.

συνεισφοράς, δόντες διπλά παραδείγματα και της φιλοξενίας και της υποταγής προς την υπερτάτην Διοίκησιν· διά τούτο εισαγγέλλω ότι της υπερτάτης Διοικήσεως το μεν Βουλευτικόν να θεσπίση, το δε Εκτελεστικόν να επικυρώση:

α' από του νυν και εις το εξής το χωρίον της Πιάδος να ονομάζεται Νέα Επίδαυρος και να απολαμβάνη τα δικαιώματα και προνόμια των πόλεων κατά το γενικό της επικρατείας και μερικών της Πελοποννήσου σύστημα.

β' Οι κάτοικοι της Νέας Επιδαύρου να μην υπόκεινται εις τον νόμον της αποδεκατώσεως δι' εκείνα μόνον τα κτήματα, όσα πριν της επαναστάσεως εξουσίαζον.

γ' Τα χωρία Σοφικόν, Αγγελόκαστρον, Φανάρι, Μέθαινα, και τα μεταξύ Ζυγολατιά, Μπεντέν, Κολιάκι, Τραχιά, Χατσή-Μήτρου, Λεσά και Βαλαριό να προστεθώσιν εις την περιοχόν της Νέας Επιδαύρου και να σχηματίσωσι τα πέριξ αυτής.

δ' Επί του τόπου, ένθα οι Παραστάται του ελληνικού έθνους συνελθόντες, ώμοσαν τον όρκον της ανεξαρτησίας, να εγερθή στήλη εκ μαρμάρου με την επιγραφήν Ανεξαρτησία της Ελλάδος, διά να είναι εις μνημείον παντοτεινόν.

ε' Το έδαφος, επί του οποίου μέλλει να αναγερθή η στήλη, να θεωρήται παρά πάντων των Ελλήνων ως ιερόν και αξιοσέβαστον.

στ' Η δαπάνη του έργου να γένη από το δημόσιον.

Μένω με βαθύτατον σέβας, περιμένων ανωτάτην απόφασιν.

Ο Μινίστρος των Εσωτερικών και προσωρινός Μινίστρος του Πολέμου
Ιωάννης Κωλέττης

Εις έλλειψιν Αρχιγραμματεώς
Ιωάννης Μάγνης

Ίσον απαράλλακτον τω πρωτοτύπω
Ο Γενικός Γραμματεύς
Ιωάννης Βιζούλας

Όπως αποδεικνύεται από το κείμενο του νόμου, το αίτημα των Παιδιτών και την εισήγηση του Υπουργού Εσωτερικών προς το Βουλευτικό, ενώ υπάρχει συμφωνία στην πράξη της μετονομασίας, υπάρχουν αποκλίσεις σε επιμέρους στοιχεία που συνοδεύουν το σκεπτικό και την εφαρμογή της. Τύχη αγαθή μάλιστα έχει διασωθεί το σχέδιο εγγράφου που είχε συντάξει ο Κωλέττης, από το οποίο προέκυψε το έγγραφο που απέστειλε προς έγκριση στο Εκτελεστικό. Το σχέδιο αυτό είναι σχεδόν όμοιο με τελικό επί-

σημο κείμενο που απέστειλε, εντούτοις έχει ορισμένες μικρές αλλά ενδιαφέρουσες διαφορές και για το λόγο αυτό μεταφέρουμε εδώ τη μεταγραφή του.²²

Το έσω είναι αντίγραφον αναφοράς, ήτις επεδόθη εις το Μινιστέριον των Εσωτερικών παρά των εφόρων της Πιάδος εν ονόματι όλου του χωρίου.

Εκ τούτου πληροφορείσθε ότι οι αγαθοί Πιαδίται απαιτούσιν εκ μεν της Σεβαστής Διοικήσεως την εκπλήρωσιν των προς αυτούς υποσχέσεων επ' αγαθώ της πατρίδος αυτών, αίτινες εδόθησαν όταν οι παραστάτες του έθνους συνελθόντες εν Πιάδι εξέθεντο τον όρον της Προσωρινής Διοικήσεως, δόντες εις το έθνος τας πλάκας της πολιτικής αυτού υπάρξεως, εκ δε του Μινιστερίου των Εσωτερικών την τούτων εκτέλεσιν.

Εγώ ων πεπεισμένος περί της Σεβαστής Διοικήσεως ότι δεν αθετεί τα εκπορευόμενα εκ των χειλέων της και μάλιστα προς τους Πιαδίτες, οίτινες με την φιλοπροσωπίαν και περιποίησιν ην έδειξαν εις τα μέλη της συνελεύσεως, έλαθον ξενισαντες υπό τας στέγας αυτών άπαν το έθνος. Και διότι πρώτοι οι Πιαδίτες έβαλον εις το κοινόν ταμείον το δίδραχμον της επιταχθείσης συνεισφοράς, δόντες με της φιλοξενίας και της υποταγής προς την Διοίκησιν παράδειγμα. Διά τούτο εισαγγέλω ότι της υπερτάτης Διοικήσεως το μεν Βουλευτικόν να θεσπίση το δε Εκτελεστικόν να επικυρώση

Αον: από του νυν και εις το εξής το χωρίον της Πιάδας να ονομάζεται Νέα Επίδαυρος.

Βον: να απολαμβάνη τα δικαιώματα και προνόμια των πόλεων κατά το γενικόν της επικρατείας και μερικόν της Πελοποννήσου σύστημα.

Γον: οι κάτοικοι της Νέας Επιδαύρου και οι νυν και οι μεταγενέστεροι να μην υπόκεινται εις τον νόμον της αποδεκατώσεως δι' εκείνα μόνον τα κτήματα, όσα πριν της επαναστάσεως εξουσίαζον.

Δον: τα χωρία Σοφικόν, Αγγελόκαστρον κλπ: να προστεθώσιν εις την περιοχήν της Νέας Επιδαύρου, και να σχηματίζωσι τα περιξ αυτής.

Εον: εις τον τόπον επί του οποίου οι παραστάτες του ελληνικού έθνους ώμοσαν τον όρκον της ανεξαρτησίας και Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδος, εκεί να εγερθή στήλη {διαγράφεται η λέξη τέμενος} με την κατάλληλον επιγραφήν εις μνημείον παντοτεινόν ανεξαρτησίας της Ελλάδος.

22. Το σχέδιο του εγγράφου του Υπουργού Εσωτερικών σώζεται σε τρεις μορφές με το ίδιο περιεχόμενο αλλά σε ατελή μορφή: ΓΑΚ, Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη, Σειρά 1-Κατάλογος Α', Υποσειρά 1-Αρχείον Αγώνος, φ. 50 «Εσωτερικών», έγγρ. 63 και 64, λήψεις 126-128. Εδώ δημοσιεύεται η πληρέστερη εκδοχή (λήψη 128). Κατά τη μεταγραφή έχει εφαρμοστεί μονοτονικό σύστημα τονισμού, όπως παντού στο παρόν κείμενο.

ΣΤον: το έδαφος επί του οποίου μέλει να υψωθή η στήλη αυτή να θεωρείται ως ιερόν και αξιοσέβαστον παρά πάντων των Ελλήνων.

Ζον: η δαπάνη ταύτης {διαγράφονται οι λέξεις του μνημείου} να γένη από το δημόσιον.

Μέχρι τη ψήφιση του νόμου φαίνεται ότι υπήρξαν διεργασίες μεταξύ του Βουλευτικού, του Εκτελεστικού και των τοπικών προκρίτων. Άλλωστε και στις 9 Μαΐου 1822, όταν εισάγει προς ψήφιση τον νόμο, ο πρόεδρος του Εκτελεστικού Αλ. Μαυροκορδάτος ενημερώνει τον πρόεδρο του Βουλευτικού Δ. Υψηλάντη ότι «οι κάτοικοι της Πεδιάδος πολλάκις δι' αναφοράς επαρρησιάζοισαν καθικετεύοντες επειδή εκείσε συνελθόντες οι παραστάται, διέταξαν την Προσωρινήν της Ελλάδος Διοίκησιν, να λάβωσιν τινά προνόμια, τιμής και κέρδους πρόξενα».²³ Δέκα ημέρες μετά την ψήφιση του νόμου, στις 19 Μαΐου, ο Ι. Κωλέττης με την ιδιότητα του υπουργού Εσωτερικών με μία πανηγυρικού ύφους επιστολή ανακοινώνει στους Επιδαυρίους, όπως αποκαλεί πλέον τους κατοίκους της Νέας Επιδαύρου, την ψήφιση του νόμου, επισημαίνοντας ιδιαίτερα ένα καίριο γι' αυτούς ζήτημα: η Διοίκηση «αφήσιν από την αποδεκάτωσιν των κτημάτων όσα από τον Μάρτιον μήνα του 1821 ευρέθησαν ίδια έχοντες». Η πρακτική εφαρμογή μάλιστα του προνομίου καθίσταται απολύτως ορατή στους κατοίκους όταν ορίζει ότι «ουδείς των δεκατιστών της Διοικήσεως θέλει τολμήσει να δεκατίση, όσα ο ρηθείς νόμος διαλαμβάνει κτήματά σας».²⁴

Το σύνολο των τεκμηρίων αυτών νομίζω προσφέρουν μία μάλλον ασυνήθιστη ευκαιρία: ένα καλό παράδειγμα, για να επισημανθούν οι πολιτικές ζυμώσεις, οι τοπικές αντιπαραθέσεις και οι συγκρούσεις συμφερόντων στα χρόνια της Επανάστασης, όπως αυτές εκκινούσαν από τη λήψη μίας απόφασης μέχρι τη θεσμική μορφοποίηση και μετέπειτα υλοποίησή της. Καταρχήν το κείμενο του νόμου είναι πιο λιτό, και δίνει την αίσθηση ότι προσπαθεί να οριοθετήσει το θέμα της μετονομασίας, παραλείποντας αιτήματα που τέθηκαν κυρίως από τους κατοίκους. Με μία εξαίρεση: την απαλοιφή της πρότασης του Ι. Κωλέττη για τη δημιουργία τιμητικής αναμνηστικής στήλης, (στο σχέδιο μοιάζει να αμφιταλαντεύεται, μάλιστα, μεταξύ μνημείου και απλής μαρμαρίνης στήλης).²⁵ Η συμβολική έκφραση αυτή τι-

23. Α.Ε.Π., τ. 1, σ. 279-280.

24. Α.Ε.Π., τ. 13, σ. 10-11.

25. Σήμερα στην Νέα Επίδαυρο υπάρχει η σχετική μαρμαρίνη στήλη· βλ. Δημακοπούλου, «Οι ιστορικοί τόποι», σ. 90.

μής στο γεγονός και στον τόπο δεν περιλαμβάνεται στα αιτήματα των κατοίκων, τους οποίους απασχολούν άλλα ζητήματα που έχουν σχέση με τη διοίκηση και την αγροτική οικονομία της περιοχής.

Το πρώτο θέμα αφορά το αίτημα των κατοίκων να δημιουργηθεί χωριστή επαρχία Επιδαύρου, στην οποία να περιληφθούν τέσσερα ακόμη γειτονικά χωριά. Είναι ένα αίτημα πρώιμο, καθώς δεν έχει ψηφιστεί ακόμη ο νόμος αρ. 12 της 30ής Απριλίου 1822, για τον «Οργανισμό των ελληνικών επαρχιών», ένα πολύ σημαντικό νομοθέτημα, με το οποίο καταρχήν η επικράτεια κατανεμήθηκε σε επαρχίες, αντεπαρχίες και κοινότητες, συμπληρώθηκε δε έναν χρόνο κατόπιν με τον νόμο της 16ης Απριλίου 1823.²⁶ Το αίτημα για δημιουργία χωριστών επαρχιών επανέρχεται συχνά σε αναφορές διαφόρων περιοχών προς τη Διοίκηση, που επικαλούνται γεωγραφικούς, φορολογικούς, ιστορικούς λόγους. Βασικό στοιχείο του αιτήματος αυτού, πέραν της ανάληψης της τοπικής διοίκησης, ήταν η διαχείριση των τοπικών προσόδων που κατά κανόνα γινόταν σε επίπεδο επαρχίας και σχετιζόταν με τις διαμάχες προκρίτων, σπλαρχηγών και άλλων διεκδικητών των κερδών από αυτές.²⁷

Την επιθυμία των προκρίτων της Πιάδας να αποτελέσουν χωριστή επαρχία φαίνεται να δέχεται με επιφύλαξη ο Ι. Κωλέττης, όταν κάνει λόγο για «περιοχή» της Επιδαύρου στην οποία περιλαμβάνει και γειτονικά χωριά.

Στο κείμενο του νόμου της μετονομασίας όμως, το αίτημα φαίνεται να μην γίνεται δεκτό και αντ' αυτού προφέρεται κάτι εξίσου ασαφές, ή μάλλον έτι ασαφέστερο, η αναβάθμιση της Πιάδας/Νέας Επιδαύρου σε πόλη, μία άδηλων συνεπειών ενέργεια, αφού δεν ορίζεται τι ακριβώς σηματοδοτεί η πρόβλεψη του νόμου ότι ο οικισμός θα καταριθμηθεί μεταξύ των πόλεων και οι κάτοικοι μεταξύ των πολιτών.

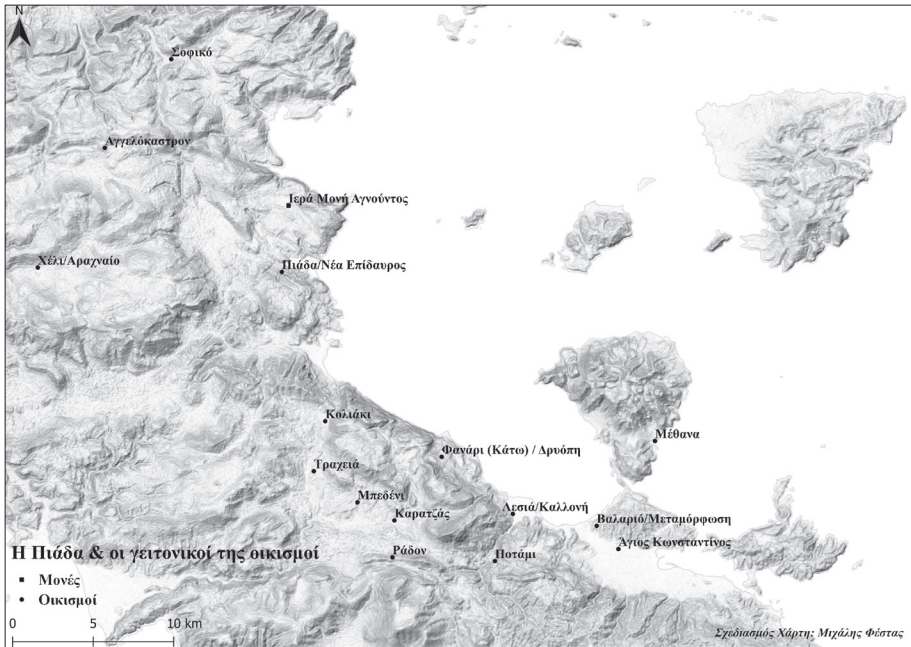
Το δεύτερο και βασικότερο για τους ντόπιους ζήτημα, το οποίο επί μακρόν θα αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης και αντιπαράθεσης, αφορά τις φορολογικές απαλλαγές που συνόδευαν τη νομική πράξη μετονομασίας, οι οποίες και έγιναν αντιληπτές ως ένα είδος προνομίου· «κεχαρισμένα προνόμια» χαρακτηρίζονται στα πρακτικά του Βουλευτικού όπου σημειώνεται η ψήφιση του νόμου.²⁸

26. Δημακόπουλος, «Ο κώδιξ των νόμων της ελληνικής επανάστασεως», σ. 80-84, 105-109· βλ. επίσης του ιδίου, *Η διοικητική οργάνωσις*, σ. 108-112, 152-163.

27. Αίτημα να αποτελέσουν χωριστή επαρχία είχαν υποβάλλει τα χωριά της Μεγαρίδας το Φεβρουάριο του 1822 (Α.Ε.Π., τ. 12, Αθήνα 1979, σ. 3-4 και επίσης τ. 13, Αθήνα 1981, σ. 47-48).

28. Α.Ε.Π., τ. 1, σ. 31.

Χάρτης. Η Πιάδα και οι γειτονικοί οικισμοί.

Η απαλλαγή από την «αποδεκάτωση» αφορούσε καταρχήν την πληρωμή της δεκάτης, του βασικού δηλαδή φόρου που υπολογιζόταν ως ποσοστό επί της αγροτικής παραγωγής. Τόσο στο νόμο, όσο και στην εισήγηση του Ι. Κωλέττη αναφέρεται ρητά και περιοριστικά ότι η φοροαπαλλαγή αφορούσε τα ιδιόκτητα κτήματα που κατείχαν οι κάτοικοι της Πιάδας πριν από τον Μάρτιο του 1821. Το χρονικό αυτό όριο έχει μεγάλη σημασία, γιατί από αυτό και εντεύθεν τα κτήματα που ανήκαν σε Οθωμανούς μετατράπηκαν σε εθνικά και αποτέλεσαν αντικείμενο διεκδίκησης από καλλιεργητές των πέριξ χωριών.

Οι Πιαδίτες φαίνεται ότι εκμεταλλευόμενοι τις προνομιακές ρυθμίσεις που τους επιφύλαξε η Α΄ Εθνοσυνέλευση επιχείρησαν να επεκτείνουν τις περιουσίες τους σε γειτονικές περιοχές. Όπως είδαμε παραπάνω, και πριν την ψήφιση του νόμου οι κάτοικοι του χωριού επιδιώκουν να αναλάβουν εκείνοι τη διαχείριση οθωμανικών υποστατικών που βρίσκονταν στα σύνορα των κτημάτων του οικισμού τους. Το συγκρουσιακό κλίμα που είχε δημιουργηθεί καταγράφει και έγγραφο που στέλνουν την εποχή της συγκομιδής, λίγες μέρες μετά τη δημοσιοποίηση του νόμου, στις 22 Μαΐου 1822, οι έφοροι επαρχίας Κορίνθου και τέσσερις κάτοικοι με δύο ξε-

χωριστές επιστολές τους προς τον Υπουργό Εσωτερικών, στις οποίες εκθέτουν διαφορές που έχουν με τους κατοίκους της Πιάδας.²⁹ Αυτές σχετίζονται με την περίπλοκη σχέση που δημιουργούσε το καθεστώς γαιοκτησίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε συνδυασμό με τις καλλιεργητικές συμφωνίες και πρακτικές κάθε τόπου. Σύμφωνα με τις επιστολές των Κορινθίων υπήρχαν εθνικά κτήματα, δηλαδή κτήματα Οθωμανών, τα οποία μετά την Επανάσταση είχαν καταστεί εθνικά/δημόσια. Αυτά τα κτήματα καλλιεργούσαν εξ ημισίας αγρότες από την Πιάδα και την Κόρινθο με διαφορετικές όμως συνθήκες: οι Πιαδίτες χρησιμοποιούσαν σπόρο «εθνικό», ενώ οι Κορίνθιοι καλλιεργητές δικό τους. Οι Κορίνθιοι περιγράφουν το αίτημά τους με τα ακόλουθα λόγια: «Ήδη δε αγοράσαντες αυτοί [: οι Πιαδίτες] το ιλτιζάμι της πατρίδος των, δεν θέλουσι να δώσωσιν προς εμάς μέρος του ιλτιζαμίου, ως έχοντας τον σπόρον ιδιόν μας και σπέρνοντας εκεί τα ήμιση εθνικά χωράφια· και να δώσωμεν πέμπτον προς αυτούς αδικούμεθα».

Το δυσνόητο σήμερα πλέον θέμα που έθεταν οι Κορίνθιοι καλλιεργητές αποτελούσε μικρογραφία του αγροτικού ζητήματος υπό το πρίσμα των νέων συνθηκών που δημιουργούσε η εδραίωση της Επανάστασης. Σύμφωνα με την επιστολή οι κάτοικοι της Πιάδας –επωφελούμενοι προφανώς και από την εύνοια προς αυτούς που σηματοδοτεί και η μετονομασία του οικισμού τους– ανέλαβαν οι ίδιοι το ιλτιζάμι του χωριού τους, δηλαδή τη, μετά από δημοπρασία, είσπραξη και πληρωμή των φορολογικού χαρακτήρα οφειλών τους. Αυτό αποτελούσε πάγια διεκδίκηση των κοινοτήτων στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, διότι επέτρεπε να διαχειρίζονται οι ντόπιοι πρόκριτοι, οι ίδιοι χωρίς μεσάζοντες και προσauxήσεις, το συνολικό ποσό της φορολογικής τους οφειλής. Οι Κορίνθιοι καλλιεργητές ζητούν να παραχωρηθεί και στους ίδιους απευθείας τμήμα του ιλτιζαμίου των κτημάτων, επειδή καλλιεργούσαν τα εθνικά αυτά κτήματα με δικό τους σπόρο. Η ρύθμιση αυτή ενδεχομένως θα επέτρεπε τη σταδιακή μετατροπή της γης σε ιδιόκτητη ή τη διολίσθηση από το καθεστώς των εθνικών γαιών σε εκείνο των ιδιωτικών. Οι Κορίνθιοι καλλιεργητές ισχυρίζονται ότι αδικούνται αν κληθούν να καταβάλλουν «πέμπτον», δηλαδή δημόσια γαιοπρόσοδο που πλήρωναν όσοι καλλιεργούσαν πρώην τουρκικά κτήματα, το ύψος της οποίας είχε οριστεί με αποφάσεις της Διοίκησης. Καταρχήν με την απόφαση της Πελοποννησιακής Γερουσίας στη Στεμνίτσα στις 30 Μαΐου 1821,

---

29. Α.Ε.Π., τ. 13, σ. 102.

σύμφωνα με την οποία «όλα τα τουρκικά χωράφια όπου είναι σπαρμένα υποκάτω εις τρίτον και σέμπρους, να το δώσουν εις το κοινόν διά μεν δεκατιάν εις τα δέκα ένα, διά δε τρίτον εις τα πέντε ένα, οπού γίνονται όλα εις τα δέκα τρία».³⁰ Επίσης σύμφωνα με το νόμο αρ. 10 της 26ης Απριλίου 1822, ο οποίος λίγες μόλις ημέρες πριν την επιστολή των Κορινθίων ρύθμιζε τα θέματα των προσόδων από τις γαίες, ορίζοντας ότι στα εθνικά κτήματα από όλα τα προϊόντα θα λαμβάνονται «εις τα δέκα μέρη τρία».³¹ Η αγορά του ιλιτζαμιού αποδεικνύεται και από έγγραφο των εφόρων της Νέας Επιδαύρου της 12ης Ιουνίου 1822, όπου επιβεβαιώνουν μεν την αγορά σε «αϊκάντο» (: πλειστηριασμό), αποκαλύπτουν όμως ότι έχει ξεσηκώσει αντιδράσεις από κατοίκους διότι στην πραγματικότητα το ιλιτζαμιού είχε καταλήξει κατά το ήμισυ σε κάτοικο γειτονικού χωριού (τον Κων. Π. Τζολακόπουλο) και κατά το ήμισυ σε δώδεκα κατοίκους της Πιάδας. Αυτοί σύμφωνα με το έγγραφο «είναι σύνδροφοι εις την ζημίαν και το διάφορον» που τυχόν προκύψει από την είσπραξη της προσόδου.³²

Παρότι το προνόμιο, όπως ελέχθη και παραπάνω, αφορούσε ρητά στην απαλλαγή καταβολής δεκάτου, αποκλειστικά και μόνον σε όσα χωράφια είχαν στην ιδιοκτησία τους οι Πιαδίτες τον Μάρτιο του 1821, εντούτοις η θέσπισή του άνοιξε ένα παράθυρο ανάλογων διεκδικήσεων. Καταρχήν από τους ίδιους τους κατοίκους της Πιάδας που ζητούσαν να διευρύνουν τα προνόμια που είχαν. Αυτό επιτάχθηκε με τη σύγκληση στην Πιάδα, κατά το διάστημα 6-16 Απριλίου 1826, της Γ' Εθνοσυνέλευσης. Αν και η συνέλευση εκεί κράτησε λίγες μέρες, λόγω της οδύνης που προξένησε η είδηση της πτώσης του Μεσολογγίου, στις 15 Απριλίου υποβλήθηκε αναφορά των κατοίκων του χωριού, όπου με βερμπαλιστικό ύφος θέτουν αιτήματα που αφορούν τις γαιοκτητικές και καλλιεργητικές σχέσεις, επικαλούμενοι τη σύγκληση δύο εθνοσυνελεύσεων στον τόπο τους («ηξιώθημεν δύο περιόδους εις την κωμόπολιν Επίδαυρον εθνικόν σύστημα, το οποίον είναι εις μορφήν και τόπον βασιλέως τω όντι», όπως γράφουν).³³ Υποστηρίζουν ότι

30. Το έγγραφο δημοσιεύει ο Φραντζής, *Επιτομή*, τ. 2, σ. 245. Βλ. επίσης όσα αναφέρει ο Γιώργος Μητροφάνης, *Η φορολογία της πρωτογενούς παραγωγής στην Ελλάδα (1828-1862)*, διδακτορική διατριβή ΕΚΠΑ, Αθήνα 1992, σ. 32-37. Δημήτριος Κ. Ψυχογιός, *Το ζήτημα των εθνικών γαίων*, Αθήνα 1994, σ. 24-25.

31. Δημακόπουλος, «Ο κώδιξ των νόμων», σ. 78.

32. Α.Ε.Π., τ. 11, σ. 10.

33. Α.Ε.Π., τ. 18, Αθήνα 2000, σ. 172-173. Παρουσιάζει ενδιαφέρον η γλώσσα και το ύφος της αναφοράς (πομπώδης αρχαϊζουσα, με συντακτικά όμως και ορθογραφικά λάθη, δείγμα

έχουν υποφέρει πολύ από τους διερχόμενους στρατιώτες και ότι δύο φορές αναγκάστηκαν να φύγουν από τα σπίτια τους, να πάρουν δάνεια και να πουλήσουν «εκτός τιμής» το λιγοστό μαξούλι (: εισόδημα) που τους αποφέρουν τα ιδιόκτητα αμπέλια τους στην Παλαιά Επίδαυρο, και έχουν καταντήσει να ζουν «εως την σήμερα από τροφήν της θαλάσσου». Διεδικούν λοιπόν να τους χαριστούν τα λίγα κτήματα που βρίσκονται κοντά στους αμπελώνες που έχουν στην Παλαιά Επίδαυρο, τα οποία εκτιμούν ότι αποδίδουν παραγωγή αξίας 1.500 έως 1.800 γροσιών το χρόνο. Ζητούν επίσης να τους δοθούν, με ετήσιο ενοίκιο ένα γρόσι το στρέμμα, όσα εθνικά χωράφια υπάρχουν στη γειτονική Δήμενα και να πληρώνουν απλό δέκατο στον τόπο που σπέρνουν με τον όρο να είναι δικό τους μούλι (: πλήρης ατομική ιδιοκτησία) «εις τον αιώνα τον άπαντα». Παρά τις τραγικές συνθήκες και την απελπισία των συγκεντρωμένων στην εθνοσυνέλευση, την επομένη τελευταία ημέρα των εργασιών της, συζητήθηκε η αναφορά. Ουσιαστικά δεν έγινε δεκτή· αποφασίστηκε, προφανώς ως αντιστάθμισμα, να μετατραπεί σε κοινό σχολείο το κτίριο που είχε διεξαχθεί η εθνοσυνέλευση και τα εισοδήματα από τα εθνικά κτήματα να τα χρησιμοποιήσει η Διοίκηση για μισθούς των δασκάλων.³⁴

Αν όμως οι κάτοικοι της Πιάδας επιδίωκαν τη χωρική διεύρυνση των δικών τους προνομιακών απολαβών, η ίδια η χορήγηση του αρχικού προνομίου, παρακίνησε στην υποβολή παρεμφερών αιτημάτων προς τη Διοίκηση, με την επίκληση της αναλογικότητας. Καταρχήν από γειτονικές περιοχές. Μόλις ενάμισι μήνα μετά την ψήφιση του νόμου περί της μετονομασίας, στις 30 Ιουνίου 1822, οι μοναχοί της μονής Αγνούτσος³⁵ ζητούν να μην πληρώνουν δεκάτη στα κτήματά τους γιατί αυτά βρίσκονται εντός της Επιδαύρου που έχει απαλλαγεί από την καταβολή. Υποστηρίζουν χαρακτηριστικά ότι είναι «απρεπές, μάλλον δε αδύνατον» να μην περιλαμβάνονται και τα κτήματα αυτά στον «προεκδοθέντα νόμον περί ατελείας αποδεκατώσεως, καίτοι ρητώς μη εκφραζόμενα». Υποστηρίζουν ότι ανήκουν χωροταξικά στη Νέα Επίδαυρο και

ενδεχομένως της καταφυγής των κατοίκων σε κάποιο ημιμαθή λόγιο που βρέθηκε στην περιοχή).

34. Α.Ε.Π., τ. 3, σ. 172.

35. Για τη μονή βλ. Μιχαήλ Γκητάκος, *Η παρά την Νέαν Επίδαυρον Μονή Αγνούτσος*, Αθήνα 1972. Ο ίδιος, σ. 19, αναφέρει, χωρίς τεκμηρίωση, ότι υπήρξε ψήφισμα της Α' Εθνοσυνέλευσης της 4ης Νοεμβρίου 1823 που απαλλάσσει τη μονή από τη φορολογία της δεκάτης. Πέραν του προφανούς σφάλματος της πληροφορίας αυτής όπου δεν αντιστοιχεί η χρονολογική ένδειξη με τις εργασίες της Α' Εθνοσυνέλευσης, δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί σχετικό ψήφισμα.

επιχειρηματολογούν με θέρμη: «Αν οι νόμοι διά τα πρόσωπα των Παιδιτών εγένοντο, και ημείς Παιδίται εσμέν· αν διά τους τόπους των εν Πιάδα, και οι τόποι ημών εντός των ορίων της Πεδιάδος ευρίσκονται. Ο νόμος δεν εξαιρεί ει μη μόνον τα εθνικά κτήματα. Το αίτιον του επαγγέλματος, διότι είμεθα του ιερατικού καταλόγου, δεν αποκλείεται στοχαζόμεθα ταύτης της χάριτος, εν όσω δεσπόζει και επικρατεί η αγία ημών θρησκεία· μήτε οι λόγοι του ότι και τα λοιπά μοναστήρια δύνανται να ζητήσωσιν τα αυτά, επειδή στερούνται των ομοίων δικαιωμάτων του τόπου και των ονομάτων».³⁶ Είναι νομίζω αξιοσημείωτο ότι οι μοναχοί αρθρώνουν το επιχείρημά τους με βάση τον χώρο, στον οποίο συνάπτουν τη γη και τους ανθρώπους που τον κατοικούν.

Η περιχαράκωση όμως αυτή που επιχειρούν οι μοναχοί του Αγνούτος προκειμένου να οριοθετήσουν το δικό τους αίτημα απέναντι σε ενδεχόμενη πληθώρα αξιώσεων άλλων μοναστηριών, δεν στάθηκε ικανή να εμποδίσει την πρόταξη αντίστοιχων αιτημάτων, από κατοίκους μακρινών περιοχών, με την απλή επίκληση της ανάγκης συμπερίληψής τους στο προνομιακό καθεστώς της Πιάδας. Για παράδειγμα, στις 26 Σεπτεμβρίου 1823, οι κάτοικοι της Σαλαμίνας διεκτραγωδούν τις δυστυχίες τους και ζητούν από τη Διοίκηση: «αφού παραβλέψη τα ακούσιά μας κουσούρια, που ίσως εξ απροσεξίας μας έγιναν, να ελεήσει ημάς τους πτωχούς και ευπειθεστάτους, ως ηλέησε και την Πιάδα, δίδοντάς μας μίαν επιταγήν διά να μείνωμεν ελεύθεροι από το δέκατον, προς ανακουφισμόν των υπερόγκων εξόδων μας».³⁷

Το αίτημα της μονής Αγνούτος ενδέχεται τελικά να έγινε δεκτό,³⁸ παρόλο που τον Δεκέμβριο του 1822 στη δημοπρασία των προσόδων της Κορινθίας εμφανίζεται να έχει εκπλειστηριαστεί το δέκατο της μονής αυτής όπως και εκείνης των Ταξιαρχών.³⁹ Η διερεύνηση της τύχης των αιτημάτων

36 Α.Ε.Π., τ. 11, Αθήνα 1978, σ. 13 (το ίδιο έγγραφο επίσης προς τον Υπουργό Δικαίου και Θρησκείας Α.Ε.Π., τ. 14, Αθήνα 1981, σ. 268). Η γλώσσα και εδώ είναι περίτεχνη, αρχαϊζουσα, συχνά εν χρήσει σε κείμενα εκκλησιαστικών φορέων.

37. Α.Ε.Π., τ. 11, σ. 196.

38. Χρυσόστομος Δεληγιαννόπουλος, «Αγνούτος, Μονή», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 1, Αθήνα 1962, σ. 294-295 και Γκητάκος, *Η παρά την Νέαν Επίδαυρον*, σ. 19, όπου αναφέρει, χωρίς τεκμηρίωση, ότι υπήρξε ψήφισμα της Α' Εθνοσυνέλευσης της 4ης Νοεμβρίου 1823 που απαλλάσσει τη μονή από τη φορολογία της δεκάτης. Πέραν του χρονολογικού σφάλματος δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί σχετικό ψήφισμα. Μία ένδειξη ότι το θέμα δεν είχε επιλυθεί είναι ότι στις 11 Μαρτίου 1826 ο γηγόμενος επαναθέτει το αίτημα στο Υπουργείο Οικονομικών (ΓΑΚ, Αρχείο Υπουργείου της Οικονομίας, περιόδου Αγώνος, φ. 77, λήψη 171).

39 Α.Ε.Π., τ. 15γ, Αθήνα 1997, σ. 208· αντίθετα για την «Πιγιάδα μετά της Επιδαύρου

αυτών όμως, όπως και η κατάληξη των προνομιακών ρυθμίσεων που είχαν χορηγηθεί στην Πιάδα, είναι θέματα που αποκλίνουν από τη στόχευση του παρόντος κειμένου, όπου θίχτηκαν μόνο ως παρεπόμενα της νομοθετικής ρύθμισης που αφορούσε τη μετονομασία του οικισμού.

Ονομάτων επίσκεψις

Όπως επισημάνθηκε ήδη, το κείμενο του νόμου υπ' αρ. 15 ορίζει ότι ο οικισμός Πεδιάς μετονομάζεται σε Νέα Επίδαυρο. Το χωριό όμως φαίνεται ότι την εποχή εκείνη ήταν γνωστό ως Πιάδα. Η ονομασία Πιάδα κυριαρχεί και σε απομνημονεύματα αγωνιστών, αν και γράφτηκαν μεταγενέστερα ή εκδόθηκαν δεκαετίες μετά τη μετονομασία του οικισμού.⁴⁰ Στα τεκμήρια της εποχής της Α' Εθνοσυνέλευσης διαφαίνεται μάλλον μια αμηχανία στον τρόπο τουλάχιστον γραπτής απόδοσης του ονόματος. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε τρία έγγραφα που απευθύνουν στον Κωλέττη, τον Ιανουάριο του 1822, διαφορετικοί αποστολείς, το χωριό αναγράφεται με τρεις τρόπους: Πεδιάδα, Πιάδα και Επίδαυρος.⁴¹ Σε έγγραφα που αποστέλλει η Πελοποννησιακή Γερουσία τον ίδιο μήνα, η μνεία του τόπου διαμονής της είναι: «Εκ Πεδιάδος της Επιδαύρου» και εκ «Πεδιάδος της Επιδαύρου»,⁴² ή αλλού χρησιμοποιείται η ονομασία Πεδιάδα.⁴³ Στα αμέσως επόμενα χρόνια η με νόμο μετονομασία σε Νέα Επίδαυρο δεν οδήγησε σε εξάλειψη του παλαιού ονόματος. Η ονομασία Πιάδα είναι εν χρήσει τόσο σε επιστολές των προκρίτων όσο και σε έγγραφα της Διοίκησης,⁴⁴ ενώ εντοπίζονται και περιπτώσεις όπου στην αλληλογραφία των υπουργείων χρησιμοποιείται η μορφή τοπικού προσδιορισμού «Νέα Επίδαυρος (Πιάδα)», δείγμα ότι η αναφορά στο

εξαιρουμένων των ιδιοκτησιών» εκπλειστηριάστηκε μόνο το πεμπτοδέκατο, προφανώς των εθνικών κτημάτων.

40. Κολοκοτρώνης, *Διήγησις των συμβάντων*, σ. 88, 166, 169· Οικονόμου, *Ιστορικά*, σ. 250· Τρικούπης, *Ιστορία*, τ. 2, σ. 138· Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών*, τ. 4, σ. 358· Στρατηγού Μαχρυγιάννη *Απομνημονεύματα*, (μεταγραφή-σημειώσεις) Γιάννης Βλαχογιάννης, τ. 1, επανέκδοση εκδ. Εστία, Αθήνα 2011, σ. 127

41. Α.Ε.Π., τ. 13, σ. 52-53.

42. Α.Ε.Π., τ. 9, Αθήνα 1976, σ. 3.

43. *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη. Τα έγγραφα 1779-1827*, Αθήνα 1993, σ. 44-45.

44. Βλ. για παράδειγμα αίτημα των χωριών της Κορινθίας προς τη Διοίκηση με ημερομηνία 22 Φεβρουαρίου 1823 (Α.Ε.Π., τ. 11, σ. 155) ή έγγραφο του Εκτελεστικού προς το Υπουργείο Πολέμου στις 10 Ιουλίου 1824 (*Τα Περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, τ. 14β, Αθήνα 1975, σ. 1311).

παλαιό όνομα θεωρείτο χρήσιμη για την αποφυγή παρερμηνειών.⁴⁵ Βέβαια και η νέα ονομασία, Νέα Επίδαυρος, ενίοτε χρησιμοποιείται στην επίσημη επικοινωνία,⁴⁶ ενώ οι κάτοικοι του χωριού μοιάζει να την υιοθετούν και να προβάλλουν στις αναφορές τους προς τη Διοίκηση, προφανώς και ως μία υπενθύμιση της επιβράβευσης της πατρίδας τους.⁴⁷

Εντούτοις, η Νέα Επίδαυρος δεν κατόρθωσε να εξαλείψει το παλαιό όνομα. Η βραχύχρονης διάρκειας Γ' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο/Πιάδα αφήνει στα τεκμήρια της εποχής ικανό γλωσσικό αποτύπωμα της ονομασίας που επέλεγαν οι σύγχρονοί της. Η Πιάδα λοιπόν μοιάζει να έχει επανέλθει σε γενική χρήση. Ενδεικτικά στην Πιάδα δηλώνει ο Δημήτριος Ύψηλάντης ότι βρίσκεται όταν στέλνει στις 12 Απριλίου 1826 επιστολή προς την Γ' Εθνοσυνέλευση, με την οποία διαμαρτύρεται για την απόφασή της ο βρετανός πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη να αναλάβει να διαπραγματευτεί συμβιβασμό με τον Σουλτάνο.⁴⁸ Πιάδα αναφέρει το χωριό και ο Φαβιέρρος σε επιστολή του επίσης προς την Εθνοσυνέλευση,⁴⁹ ενώ η λέξη χρησιμοποιείται επίσης σε άλλα επίσημα έγγραφα της εποχής,⁵⁰ αλληλογραφία αγωνιστών,⁵¹ ή δημοσιεύματα εφημερίδων.⁵²

45. ΓΑΚ, Αρχείο Γραμματείας των Εσωτερικών (περιόδου Αγώνος), φ. 36 έγγρ. 189-190, λήψεις 283-286, 20 Ιουλίου 1824.

46. Ενδεικτικά: Πρακτικά Βουλευτικού Μαρτίου 1825 (Α.Ε.Π., τ. 7, Αθήνα 1973, σ. 147-148)· έγγραφο της επαρχίας Κορίνθου του Μαΐου 1825 (Α.Ε.Π., τ. 18, Αθήνα 2000, σ. 50)· έγγραφο του Βουλευτικού του έτους 1826 (Α.Ε.Π., τ. 8, σ. 396, 463)· έγγραφο του Γ. Γκούρα του ίδιου έτους (Α.Ε.Π., τ. 18, σ. 148).

47. Βλ. για παράδειγμα έγγραφα της 6ης Οκτωβρίου 1824 που καταγγέλλουν τη συμπεριφορά κατοίκων του χωριού Χέλι, με τους οποίους βρίσκονται σε διαμάχη για τη χρήση ενός μύλου· ΓΑΚ, Αρχείο Εκτελεστικού, φ. 26, έγγρ. 155-156, λήψεις 248-250.

48. Α.Ε.Π., τ. 3, σ. 165-166.

49. Α.Ε.Π., τ. 3, σ. 235.

50. Έγγραφα του Εκτελεστικού (Α.Ε.Π., τ. 3, σ. 245-246, 249 και τ. 18, σ. 121-122, 153-154) και έγγραφα της Διοικητικής Επιτροπής που ορίστηκε από την Γ' Εθνοσυνέλευση (ΓΑΚ, Αρχείο Διοικητικής Επιτροπής περιόδου Αγώνος), φ. 209, έγγρ. 99, λήψη 135, 26 Νοεμβρίου 1826· φ. 210, έγγρ. 29, λήψη 35, 7 Δεκεμβρίου 1826· φ. 211, έγγρ. 66-67, λήψεις 93-94, 24 Δεκεμβρίου 1826· φ. 213, έγγρ. 55, λήψη 87, 10 Φεβρουαρίου 1827). Σε έγγραφα που αφορούν έκτακτη στρατολογία η Διοικητική Επιτροπή απευθύνεται στους «προκρίτους και δημογέροντας της Πιάδας και Επιδαύρου». Ο τρόπος αυτός εκφοράς συνιστά ένδειξη ότι η Επίδαυρος ως περιοχή ήταν διακριτή από τον οικισμό της Πιάδας (ΓΑΚ, Αρχείο Διοικητικής Επιτροπής, φ. 210, έγγρ. 63 και 64, λήψεις 88-91, 24 Δεκεμβρίου 1824).

51. Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη, σ. 187.

52. Ενδεικτικά δημοσιεύματα της *Εφημερίδος των Αθηνών*, του Μαρτίου 1826, βλ. Αικατερίνη Κουμαριανού, *Ο τύπος στον Αγώνα 1821-1827*, τ. 1, Αθήνα 1971, σ. 276, 278

Παράλληλα, η ονομασία *Πεδιάς/Πεδιάδα* δεν είχε λησμονηθεί, παρόλο που η χρήση της ήταν μάλλον πιο περιορισμένη.⁵³ Ενδιαφέρον παρουσιάζει όμως το γεγονός ότι ταυτόχρονα χρησιμοποιούνται και άλλοι τρόποι εκφοράς του ονόματος του οικισμού. Έτσι σε κείμενο που δημοσιεύεται στην *Εφημερίδα των Αθηνών* στις 8 Ιανουαρίου 1826 το χωριό αναγράφεται *Πηγιάδα*,⁵⁴ όνομα με το οποίο το αποκαλεί και ο Αμβρ. Φραντζής,⁵⁵ ενώ και ο Γεώργιος Ψύλλας υποστηρίζει ότι με τον τρόπο αυτό την αποκαλούν οι ντόπιοι (σύμφωνα με τη διατύπωσή του οι αντιπρόσωποι «εν *Επιδάυρω* (εν τη καθ' αυτό *Πηγιάδα*) συνήρχοντο εκ των διαφόρων επαρχιών»).⁵⁶ Παρεμφερής είναι 1826 η απόδοση του ονόματος σε έγγραφο του Μαρτίου: *Πεγιάδα*,⁵⁷ ένας *Κείος* που απευθύνεται το 1825 στη Διοίκηση γράφει *Πηγάδα*,⁵⁸ ενώ ο Ν. Κασομούλης επιλέγει τον ονοματικό προσδιορισμό «*Παιάδα (Επίδαυρα)*». ⁵⁹ Τον λεκτικό τύπο *Επίδαυρα* (τα), χρησιμοποιεί και ο Καν. Δεληγιάννης στα απομνημονεύματά του, όρος που σύμφωνα με τον Αντ. Μηλιαράκη είχε καθιερωθεί για τον οικισμό πλησίον της αρχαίας *Επιδάυρου* (με τον τύπο: τα *Πίδαυρα*).⁶⁰ Η αστάθεια αυτή και η πολυμορφία στον τρόπο απόδοσης του ονόματος του οικισμού συντέμνει ενδεχομένως στην έκδοση Βασιλικού Διατάγματος στις 28 Απριλίου / 10 Μαΐου 1834, όπου επαναλαμβάνονταν η μετονομασία του οικισμού από *Πιάδα* σε *Νέα Επίδαυρο* και οριζόταν ως έδρα του συσταθέντος Δήμου *Επιδάυρου*.⁶¹

Η ποικιλία στις εκδοχές του ονόματος του οικισμού δεν απαντά μόνο σε ιστορικές πηγές των χρόνων της Επανάστασης. Σε προγενέστερες ελληνικές και ξενόγλωσσες πηγές εντοπίζονται ονοματικοί τύποι, που πιθανόν δεν είναι κοινής ετυμολογίας αλλά μοιάζουν να επιχειρούν να αποδώσουν γλωσσικά την ίδια αρχική λέξη. Ποιο ήταν όμως το αρχικό όνομα; Η

53. Για παράδειγμα σε έγγραφο κατοίκων του Άργους της 30ης Ιουνίου 1823 (Α.Ε.Π., τ. 13, σ. 354-355), και έγγραφα προσώπων προς τη Διοίκηση τον Μάρτιο και Απρίλιο του 1826 (Α.Ε.Π., τ. 18, σ. 106 και 169).

54. Κουμαριανού, *Ο τύπος στον Αγώνα*, τ. 1, σ. 262.

55. Φραντζής, *Επιτομή*, τ. 2, σ. 261.

56. Γεώργιος Ψύλλας, *Απομνημονεύματα του βίου μου*, Ελευθέριος Πρεβελάκης (επιμέλεια), *Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας* 8, Αθήνα 1974, σ. 75

57. *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη*, σ. 179-180.

58. Α.Ε.Π., τ. 18, σ. 69.

59. Νικόλαος Κασομούλης, *Ενθυμήματα στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833*, (επιμ.) Γιάννης Βλαχογιάννης, τ. 3, επανέκδοση Αθήνα 1998, σ. 17.

60. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. 2, σ. 11 και Μηλιαράκης, *Γεωγραφία πολιτική*, σ. 82.

61. ΦΕΚ, 19Α/26-5-1834, σ. 146.

παρουσία στην περιοχή της επισκοπής Δαμαλών-Πεδιάδος που εντοπίζεται σε πηγές από τα μέσα τουλάχιστον του 15ου αιώνα και σε μεταγενέστερες μαρτυρίες,⁶² πιθανόν υποδεικνύει την Πεδιάδα ως αρχικό τύπο της ονομασίας του οικισμού, που γνώρισε παραφθορές και μεταλλάξεις στον τρόπο γραπτής και προφορικής απόδοσής του. Την εκδοχή της προέλευσης του οικωνυμίου Πιάδα από παραφθορά της λέξης «πεδιάδα» στην περίοδο της φραγκικής κυριαρχίας υποστηρίζει και ο Αντ. Μηλιαράκης.⁶³ Η παρουσία όμως λεκτικών τύπων όπως Pleđa, Abiada, Pedrada παράλληλα με τον συνηθέστερο Piada σε πηγές του 15ου και 16ου αιώνα,⁶⁴ όπως και η καταγραφή του οικισμού στη βενετική απογραφή του 1700 ως Pigiada,⁶⁵ είναι κατά τη γνώμη μου ενδείξεις ότι το θέμα χρήζει περαιτέρω και ειδικότερης γλωσσολογικής έρευνας.⁶⁶ Η πληθώρα των παραλλαγών άλλωστε ενδέχεται να αποδίδει λεκτικές προσαρμογές στη γλώσσα επικοινωνίας ενθοπολιτισμικών ομάδων που πέρασαν και διέμειναν κατά καιρούς στην περιοχή, σε μια προσπάθεια να δώσουν στον τόπο ένα οικείο στο δικό τους γλωσσικό αισθητήριο όνομα, ανεξάρτητα από το αρχικό τοπωνύμιο.

Η σιωπηρή διολίσθηση της Πιάδας στον γλωσσικό ευπρεπισμό της Πεδιάδας και η πανηγυρική καταφυγή στο αρχαιοελληνικό παρελθόν της αρχαίας Επιδάουρου συνιστούν, νομίζω, το πρώτο αλλά ενδεικτικό παράδειγμα μια πρακτικής που ακολουθήθηκε ευρέως από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Η απόδοση τιμής στο χώρο που φιλοξένησε τη θεσμική πράξη γέννησης του ελληνικού κράτους εκφράζεται εδώ με την αναβάθμιση του οικιστικού πυρήνα σε πόλη, την παροχή ενός οικονομικού προνομίου (απαλλαγή από τη δεκάτη) και κυρίως την άμεση πρόσδεση του χώρου και των ανθρώπων στην αρχαιότητα. Η μετονομασία αυτή σηματοδοτεί έτσι την απαρχή μιας μεθόδου ενσωμάτωσης του χώρου, προσαρμο-

62. Βούλα Κόντη, «Αργολικά σημειώματα», *Σύμμεικτα* 9 (1994), σ. 254, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Μηλιαράκης, *Γεωγραφία πολιτική*, σ. 81, 96 και Χρυσόστομος Δεληγιαννόπουλος, «Δαμαλών, Επισκοπή», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 4, Αθήνα 1964 σ. 903, όπου σημειώνεται η μνεία επισκόπου Δαμαλών Πεδιάδος σε εκκλησία, σε επιγραφή με χρονολογία 1715.

63. Μηλιαράκης, *Γεωγραφία πολιτική*, σ. 96.

64. Στο ίδιο, σ. 81.

65. Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και οικισμοί*, σ. 247, 294.

66. Το θέμα φαίνεται να απασχολεί τους κατοίκους της περιοχής που αναζητούν την ετοιμολογία του τόπου τους. Ενδεικτικά: <http://www.koutouzis.gr/epidauros.htm> (τελευταία πρόσβαση 12-6-2020).

σμένη στις ανάγκες του κράτους που δημιουργείται. Το παράδειγμα της Νέα Επιδαύρου όμως είναι χαρακτηριστικό και της υπόγειας, –μη συνειδητής ίσως– αντίδρασης που είχαν να υπερνικήσουν οι πράξεις μετονομασιών, αφού στην περίπτωση του οικισμού αυτού παρά την ευμενή υποδοχή από τους ντόπιους, τον εμβληματικό χαρακτήρα της πράξης μετονομασίας και την ποικιλομορφία ονοματικών προσδιορισμών του παλαιού ονόματος, το τελευταίο εξακολουθεί να επιβιώνει μέχρι σήμερα στην καθημερινότητα των κατοίκων.

